

Konsep Kedaulatan dalam Hukum Kanun Melaka

(The Concept of Sovereignty in Hukum Kanun Melaka)

WAN AHMAD FAUZI WAN HUSAIN
ANISAH CHE NGAH
MOHAMED ANWAR OMAR DIN

ABSTRAK

Kedaulatan merupakan aspek utama yang mencorakkan prinsip perlembagaan sesebuah kerajaan. Menurut Wan Ahmad Fauzi, kerangka konsep kedaulatan itu terdiri daripada sumber kedaulatan dan ciri-ciri kedaulatan. Menurut sejarah, Hukum Kanun Melaka adalah perlembagaan Tanah Melayu kerana ia dikuatkuasakan oleh Kesultanan Melayu Melaka seawal tahun 1424. Artikel ini bertujuan untuk menyoroti konsep kedaulatan dalam Hukum Kanun Melaka menerusi tiga aspek iaitu konsep kedaulatannya, prinsip perlembagaannya dan legitimasinya. Perbincangan di atas amat mustahak kerana ia mempunyai pertalian erat dengan kedaulatan Raja-Raja Melayu di bawah Perkara 181(1) Perlembagaan Persekutuan. Artikel ini menggunakan metode sejarah undang-undang. Dapatan menunjukkan bahawa kedaulatan dalam kerangka undang-undang Hukum Kanun Melaka adalah bersumberkan ajaran Islam berserta pengaruh adat Melayu. Ia bukan sahaja terakam dalam pelbagai peruntukan di dalamnya, bahkan diperkukuhkan melalui amalan dalam prinsip undang-undang dan sistem politiknya. Tafsiran konsep kedaulatan amat penting kerana ia menentukan dasar-dasar yang sah bagi sebuah kerajaan merdeka. Akhirnya, ia bergantung kepada bagaimana kedaulatan undang-undang itu ditakrifkan.

Kata kunci: Kedaulatan; kerangka konsep kedaulatan; Hukum Kanun Melaka; perlembagaan bertulis Tanah Melayu; Kesultanan Melayu Melaka

ABSTRACT

Sovereignty is the main aspect that influences the constitutional principle of a government. According to Wan Ahmad Fauzi, the framework of the concept of sovereignty consists of the source of sovereignty and the characteristics of sovereignty. Historically, Hukum Kanun Melaka was the Constitution of Malaya as it was enforced by Sultanate of Malacca as early as 1424. This article is intended to explore the concept of sovereignty within Hukum Kanun Melaka from three aspects; its concept of sovereignty, its principle of Constitution and its legitimacy. The aforesaid discussion is very important because it has a close relationship with the sovereignty of the Malay rulers under article 181(1) of the Federal Constitution. This article applies the legal history methodology. The findings show that the sovereignty within the legal framework of Hukum Kanun Melaka is sourced from the teaching of Islam and the influence of the Malay custom. It is not only recorded in various provisions therein, it is even strengthened through its principles of law and political system. The interpretation of the concept of sovereignty is very important because it determines the legitimacy of policies for an independent Government. Ultimately, it is how the rule of law is defined.

Keywords: Sovereignty; The framework of the concept of sovereignty; Hukum Kanun Melaka; a written Constitution of Malaya; Sultanate of Malacca

PENDAHULUAN

Hukum Kanun Melaka adalah sebuah perlembagaan bertulis Tanah Melayu. Posisi Hukum Kanun Melaka sebagai sebuah perlembagaan bukan sahaja berdasarkan bentuk pada ketika itu, bahkan menepati ciri-ciri perlembagaan yang ditakrifkan oleh sarjana undang-undang moden seperti Hood Phillip & Jackson. Sejak sekian lama Hukum Kanun Melaka adalah perlembagaan Tanah Melayu kerana ia dikuatkuasakan oleh Kesultanan Melayu Melaka seawal tahun 1424 dan

diterima pakai di Tanah Melayu. Tanah Melayu di sini merujuk Semenanjung Tanah Melayu pada hari ini. Apa yang menarik tentang Hukum Kanun Melaka, selain ia adalah sebuah perlembagaan bertulis, kewujudannya adalah lebih awal daripada *British Bill of Rights 1689* dan campur tangan kuasa-kuasa asing di Tanah Melayu. Penulis menyebut *British Bill of Rights 1689* di sini untuk menegaskan bahawa, berbeza dengan dakwaan ramai sarjana, prinsip raja berperlembagaan telah difahami oleh orang Melayu lebih awal daripada orang Inggeris.

Pada hakikatnya, Hukum Kanun Melaka adalah himpunan adat Melayu dan undang-undang Islam yang digubal semasa pemerintahan Sultan Muhammad Syah (1424-1444). Sebelum tarikh itu, Kesultanan Melayu Melaka sudah memiliki undang-undang dalam bentuk tidak bertulis iaitu adat Melayu,¹ wa'adat Sang Sapurba² dan titah di-Raja.³ Adat Melayu itu sudah wujud sebelum kedatangan Islam dan berasal dari Palembang. Apabila raja Melaka menganut agama Islam, maka al-Qur'an dan al-Sunnah sekali gus mengambil tempat sebagai sumber perundangan tertinggi, lantaran itu ianya mempengaruhi undang-undang bertulis dan tidak bertulis Kesultanan Melayu Melaka, mengatasi sumber perundangan Melaka Tua.⁴

Artikel ini bertujuan untuk menyoroti konsep kedaulatan dalam Hukum Kanun Melaka. Justeru, ia akan menghuraikan tiga aspek persoalan, iaitu kerangka konsep kedaulatan, prinsip perlembagaan Kesultanan Melayu Melaka dan sumber kedaulatan. Sudut-sudut perbahasan itu amat penting kerana ia mempunyai pertalian erat dengan kedaulatan Raja-raja Melayu di bawah Perkara 181(1) Perlembagaan Persekutuan.

KERANGKA KONSEP KEDAULATAN

Kedaulatan merupakan aspek utama yang mencorakkan prinsip perlembagaan sesebuah kerajaan atau negeri. Kedaulatan juga memberikan legitimasi kepada pembentukan sebuah kerajaan atau negara.⁵ Menurut takrifan L.B. Curzon,⁶ kedaulatan adalah konsep politik dan perundangan berkaitan dengan kekuasaan tertinggi dalam sesebuah negeri. Prinsip perlembagaan sesebuah negeri merangkumi sistem politik dan undang-undang yang dibentuk oleh konsep kedaulatan yang dijunjung.⁷ Kedaulatan juga ditakrifkan sebagai sebuah kerajaan yang melaksanakan *de facto* kawalan pentadbiran (*administrative control*) ke atas sesebuah negara dan ia tidak tunduk kepada lain-lain kerajaan dalam negaranya.⁸

Menurut Wan Ahmad Fauzi,⁹ kerangka konsep kedaulatan itu terdiri daripada berikut:

1. Sumber kedaulatan; dan
2. Ciri-ciri kedaulatan.

Aspek sumber kedaulatan (*source of sovereignty*) ditelusuri daripada sudut pemilik kedaulatan iaitu pihak yang mempunyai kekuasaan agung dalam politik dan perundangan sesebuah kerajaan.¹⁰ Aspek ciri-ciri kedaulatan (*characteristics of sovereignty*) membicarakan bentuk dan sifat kedaulatan. Bentuk kedaulatan mempunyai dua wajah. Pertama, kedaulatan bersifat mutlak (*absolute sovereignty*),¹¹ Kedua, kedaulatan bersifat pengamanahan (*sovereign trust*). Pemegang amanah menerima kuasa-kuasa yang didelegasikan kepadanya daripada sumber, sama ada dalam bentuk mandat Tuhan atau konsensus rakyat. Secara logiknya

kedaulatan berbentuk konsensus rakyat tidak kekal kerana pemilik kuasa itu adalah manusia, sama ada individu, kumpulan atau institusi yang boleh dibubarkan dari semasa ke semasa. Ciri-ciri kedaulatan juga mempunyai sifat tertentu, sama ada diwarnai oleh undang-undang semula jadi, agama, ideologi, fahaman, doktrin atau atas kehendak rakyat itu sendiri.

Konsep kedaulatan amat mustahak kerana ia memberi implikasi kepada prinsip perlembagaan sesebuah negeri atau kerajaan. Prinsip perlembagaan itu hadir sama ada dalam bentuk terbatas (*limited*) atau bebas (*unlimited*). Prinsip perlembagaan adalah manifestasi daripada ciri-ciri kedaulatan. Jika ciri-ciri kedaulatan terikat dengan ajaran agama, ideologi atau prinsip tertentu maka sifatnya adalah terhad dalam batasan tersebut. Jika ciri-ciri kedaulatan tidak terikat dengan sebarang nilai maka ia menjadi bebas tanpa sebarang warna yang tetap. Kedaulatan dikatakan bersifat bebas apabila pemegangnya boleh menentukan sistem politik dan menggubal undang-undang tanpa terikat dengan ajaran agama, ideologi atau prinsip-prinsip tertentu. Oleh kerana kedaulatan adalah kekuasaan agung yang mengabsahkan prinsip perlembagaan, sistem politik dan perundangan sesebuah negara, maka undang-undang itu dijunjung dan diberi taat setia oleh setiap rakyat. Atas premis itulah ia dinamakan '*rule of law*' yang menjadi asas kepada '*good governance*'.¹²

PRINSIP PERLEMBAGAAN KESULTANAN MELAYU MELAKA

Prinsip Perlembagaan Kesultanan Melayu Melaka dilandaskan pada Hukum Kanun Melaka, selain itu ia bersumberkan al-Qur'an, al-Sunnah, qiyas, ijma,' adat Melayu, titah di-Raja dan keputusan para pembesar baginda yang dibatasi bidang kuasa seperti dinyatakan dalam Hukum Kanun Melaka.¹³ Majoriti sejarawan menyatakan bahawa sistem politik yang dibangunkan oleh Parameswara¹⁴ mempunyai pengaruh Kerajaan Melayu Tua Palembang dan Kerajaan Temasuk pada penghujung abad ke-14. Sistem politik yang diwarisi itu dikembang suai dengan keperluan pentadbiran apabila bertambahnya bilangan rakyat, kepesatan aktiviti sosial, ekonomi dan pengaruh ajaran Islam.

PRINSIP DAN STRUKTUR POLITIK

Kesultanan Melayu Melaka diasaskan oleh anak cucu Sang Sapurba. Sumber tempatan menamakan Parameswara atau Iskandar Shah¹⁵ sebagai tokoh pembuka negeri Melaka, *Sulalatus Salatin*¹⁶ mencatatkan:

Maka Raja Iskandar Shah pun berjalan balik membaruh, lalu terus kepada sebuah sungai, Bertam namanya; dan kualanya berbukit. ...Titah baginda, "Baik tempat ini diperbuat negeri, anjing alah oleh pelanduk; jikalau orangnya betapa lagi?" Maka sembah Orang Besar-besar, "Benarlah seperti titah duli tuanku

itu.” Maka disuruh baginda tebas, diperbuat negeri. Maka titah baginda, “Apa nama kayu itu?” Maka sembah orang, “Kayu Melaka namanya, tuanku.” Maka titah Raja Iskandar Shah, “Jika demikian, Melaka lah nama negeri ini.”

Apabila Raja Iskandar membuka Melaka,¹⁷ baginda mendirikan perlembagaan Melaka atau dinamakan juga istiadat negeri:

Ialah yang pertama baginda berbuat menteri yang empat orang duduk di balai akan mengacarai dan berbuat, bentara berdiri di tapakan, empat puluh sebelah, akan menyampaikan barang suatu titah raja dan membuat segala anak tuan-tuan akan biduanda kecil, pekerjaannya akan membawa segala alat raja.¹⁸

Menurut Hood Philip & Jackson¹⁹ perlembagaan itu, “*the system of laws, customs and conventions which define the composition and powers of organs of the state, and regulate the relations of the various state organs to one another and to the private citizen.*” Bermula di bawah seponon pokok di Sungai Bertam, peluasan jajahan Kerajaan Melayu Melaka dikatakan berlaku sejak pemerintahan Megat Iskandar Shah, Raja Melaka yang kedua.²⁰ Apabila Raja Melaka menganut Islam, sistem politik menerima pengaruh ajaran Islam yang meletakkan kedudukan seorang raja pada posisi lebih kukuh. Raja dijunjung kerana baginda dianggap bayangan Allah SWT di atas muka bumi.²¹ Semasa pemerintahan Sultan Muhammad Shah (1424-1444) yang terkenal dengan keadilan, negeri Melaka bertambah besar, jajahan Melaka semakin meluas, arah Barat hingga Beruas Ujung Karang, arah ke Timur hingga Terengganu.²² Sultan Muhammad Shah dikatakan mengemaskini adat istiadat negeri dan menitahkan Hukum Kanun Melaka. Baginda juga membangunkan struktur politik Kesultanan Melayu Melaka sehingga terkenal sebagai sebuah kerajaan berdaulat.²³ Menurut Abdul Aziz Bari,

*The state administration system and constitutionalism were already in place when the British set foot on the Peninsula in the late 18th Century. One evidence is the 15th Century Sultanate of Malacca's constitutional document, the Malacca Code or Kanun Undang-undang Malacca.*²⁴

Prinsip politik Kesultanan Melayu Melaka boleh disoroti melalui wasiat Sultan Mansor kepada putera baginda, Raja Husin. Melalui sistem Kesultanan Melayu Melaka, raja tidak semestinya terlibat aktif dengan urusan harian negara, menteri-menteri lah yang melaksanakan tugas-tugas pentadbiran.²⁵ Menurut Milner,²⁶ “*The raja is not only the 'key institution' but the only institution, and the role he plays in the lives of his subjects is as much as moral and religious as political.*” Struktur tradisi Kesultanan Melayu Melaka bermula daripada seorang pemerintah yang mempunyai darah Di-raja, rakyat mesti mentaatinya. Maka sebagai balasan, seorang raja ditegah membuat aib kepada rakyatnya. Rakyat mempunyai kewajipan Ilahi untuk tidak menderhaka walaupun seorang raja itu zalim, kerana tingkah laku seorang raja akan hanya diadili oleh Tuhan.²⁷ Konsep ini berkait rapat dengan *bai'ah* antara Sang Sapurba dengan Demang

Lebar Daun iaitu dalam hubungan antara raja dengan rakyat.²⁸ Ketaatan pada raja dijelaskan melalui kalimah ‘daulat’ yang dipetik daripada perkataan Arab.²⁹ Menurut Muhammad Yusuff Hashim,³⁰ daulat dihubung pada peribadi dan tubuh badan raja yang memerintah, bukanlah tersyarat pada geopolitik yang membataskan wilayah pemerintahan. Kerajaan menurut tradisi Melayu hanya wujud selepas diangkat seorang raja, lalu diinstitusikan kalimah ‘daulat tuanku.’ Apabila keadaan negeri aman, makmur dan kaya-raya; orang dagang dan senteri sibuk berdagang, tanam-tanaman dan tumbuh-tumbuhan di ladang hidup dengan subur dan banyak mengeluarkan hasil; ternakan membiak, rakyat bertambah ramai, maka raja yang memerintah dianggap bertuah dan tinggi daulatnya. Sesebuah kerajaan hanya dianggap tumpas apabila rajanya terbunuh.

Bendahara boleh dikatakan sebagai seorang Perdana Menteri pada hari ini, lazimnya mempunyai perhubungan kekeluargaan dengan Raja Melaka. Bendahara melaksanakan tugas-tugas pentadbiran dan diplomatik negara dengan penuh ketaatan, bertanggungjawab dalam urusan dalam dan luar negara. Pembesarpembesar utama lain adalah Temenggong, Laksamana dan Penghulu Bendahari, ada juga disebut pembesar yang digelar Perdana Menteri.³¹ Ulama amat dihormati hinggalah mempunyai status sebaris dengan Laksamana, Temenggong dan Penghulu Bendahari. Bidang kuasa para pembesar utama dinyatakan seperti berikut:

Adapun dibahagi hukum itu atas tiga bahagi. Pertama kepada bendahara, kedua pada temenggong, ketiga pada shahbandar. Adapun pertama hukum diserahkan kepada bendahara itu seperti hukum yang berjabatan dan segala tuan-tuan dan segala sidadan anak orang besar-besar. Adapun akan hukum pada temenggong itu iaitu barang ada hukum negeri dan tafahus. Adapun akan syahbandar itu iaitu menghukumkan segala dagang dan anak yatim dan segala yang teraniaya dan adat segala jong dan baluk dan barang sebagainya itu.³²

Majlis Syura dalam bentuk Mesyuarat Bicara dianggotai oleh para pembesar bergelar dan golongan ulamak.³³ Hal ini mengukuhkan lagi amalan syura sebagai salah satu prinsip dalam sistem politik Kesultanan Melayu Melaka selari dengan wasiat Sultan Mansor kepada putera baginda di atas. Terdapat juga jawatan qadi dan faqih dalam struktur politik Kesultanan Melayu Melaka.³⁴ Struktur ini membuktikan sudah wujud sistem kehakiman dan pengadilan Islam dalam kerangka politik Kesultanan Melayu Melaka yang tidak mengamalkan dualisme kerana menurut Hukum Kanun Melaka, para pembesar utama seperti Bendahara, Temenggong dan Laksamana juga mempunyai bidang kuasa hukuman. Itu dapat dilihat daripada syarat-syarat kelayakan para pembesar kerajaan dalam Hukum Kanun Melaka, iaitu:

...Ada pun ketahui olehmu bahwa syarat menteri itu enam perkara; pertama, menafaus salah benar rakyat; kedua tahu ia hukum; ketiga tahu ia mengambil upah; keempat mendengar kata kedua pihak; kelima tahu ia budi tatkala ia menjatuhkan

hukum itu dengan keras perangnya; keenam hendaklah arif kepada siasatnya dan periksanya...³⁵

Sebagai sebuah kerajaan berdaulat, Kesultanan Melayu Melaka terbukti menguatkuasakan undang-undang dengan baik berserta pelaksanaan sistem pemerintahan yang mantap, tersusun dan terkawal. Itu disaksikan dengan kemakmuran Melaka sebagai pusat penyebaran agama Islam dan pelabuhan bertaraf entrepot terkaya di dunia. Duarte Barbosa³⁶ menulis bahawa bandaraya Melaka adalah pelabuhan terkaya dengan jumlah dagangan borong terbesar, perkapalan dan perdagangan yang sungguh banyak yang boleh didapati di seluruh dunia. Kejayaan pengurusan pelabuhan didukung oleh peranan Shahbandar dan Orang Laut.³⁷ Kelangsungan aktiviti perdagangan bertaraf dunia melalui maritim sebagai kegiatan ekonomi utama Kesultanan Melayu Melaka secara terkawal, bukan sahaja berpusat di pelabuhan Melaka, bahkan lain-lain pelabuhan sepanjang Laut Melayu³⁸ dan penguatkuasaan undang-undang laut membuktikan ia sudah memiliki tata-pengurusan pelabuhan dan perdagangan yang efisien. Itu ditambah lagi dengan tugas salah seorang pembesar Melaka yang digelar Laksamana. Beliau mengetuai armada laut dan menguatkuasakan undang-undang dalam perairan Kerajaan Empayar Melayu Melaka.³⁹

Wilayah kekuasaan berkembang luas sehingga membentuk sebuah empayar berdaulat, Muhammad Yusoff Hashim⁴⁰ menjelaskan:

Sehingga tahun 1459, kawasan-kawasan Dinding, Selangor, Muar, Singapura, Bentan, Pahang, Indragiri dan Kampar (di Sumatera Timur) ditakluki Melaka. Sehingga pada masa kemangkatan Sultan Mansor Syah (1477), ditakluki pula Bernam dan Perak di Semanjung Tanah Melayu serta Siak, Rupal dan Rokan di Sumatera. Inderagiri, Kampar dan Pahang ketika itu cuba membebaskan diri, tetapi ditindas oleh Melaka. Ketika Sultan Alauddin Riayat Syah memerintah, kawasan penguasaan Melaka dikembangkan lagi ke kawasan petempatan Orang Laut di Selatan, iaitu seluruh kepulauan Riau-Lingga. Sehingga tahun 1511, seluruh kawasan Semenanjung termasuk Patani, Kelantan, Kedah dan Terengganu (yang mengiktiraf ketuanan Ayuthia) menjadi taklukan Melaka.

Menurut Tom Pires,⁴¹ Kerajaan Empayar Melayu Melaka menjalin mempunyai hubungan diplomatik antarabangsa yang meliputi Asia Tenggara Asia Timur, Asia Selatan, Asia Barat dan negara-negara Afrika seperti Mesir dan Abyssinia. Kesultanan Melayu Melaka diasaskan seawal tahun 1390 dan berlangsung hingga mangkatnya Sultan Mahmud II (dikenali juga sebagai Sultan Mahmud Mangkat Dijulang) di Kota Tinggi, Johor, pada tahun 1699. Pendirian di atas berlawanan dengan tanggapan lazim yang menganggap Kesultanan tersebut berakhir pada tahun 1511 akibat daripada pencerobohan Portugis. Tanggapan lazim itu tidak tepat kerana pewaris Kesultanan Melayu Melaka masih tertakhta di Johor sehingga tahun 1699.⁴²

Selepas pusat pemerintahan Kesultanan Melayu Melaka (Kota Melaka) ditawan oleh Portugis, Sultan

Mahmud I mengumpul semula kekuatan dan melancarkan beberapa serangan termasuklah bekerjasama dengan Belanda untuk merampas kembali Kota Melaka. Negeri-negeri taklukan dan lindungan Kesultanan Melayu Melaka masih menumpahkan taat setia kepada Sultan Mahmud I, meneruskan bayaran ufti dan menyertai Sultan Mahmud I untuk menewaskan Portugis di Kota Melaka. Sultan Mahmud I berjaya membangunkan semula pusat pemerintahan di Bentan, sebelum berundur ke Kampar, Pulau Sumatera; kedua-dua wilayah tersebut berada di bawah pemerintahan baginda.⁴³ Apabila Bendahara Tun Abdul Jalil menaiki takhta menggantikan Sultan Mahmud II pada tahun 1699, Kesultanan Melayu Melaka mula terubuh. Ekoran daripada itu, negeri-negeri Kedah, Kelantan, Negeri Sembilan, Pahang, Perak, Perlis, Selangor dan Terengganu muncul sebagai kerajaan-kerajaan Melayu yang bebas dan berdaulat.⁴⁴

Daripada sudut salasilah dan titisan darah keturunan Raja Melayu Melaka, terdapat dua jurai melalui zuriat Sultan Mahmud I yang melestarikan zuriat Kesultanan Melayu Melaka iaitu, pertama, Sultan Alauddin yang membina pusat pemerintahan di Johor; kedua, Sultan Muzaffar Shah yang diangkat menjadi Sultan Perak pada tahun 1528. Jurai Kesultanan Perak pada hari ini masih boleh dikatakan pewaris zuriat Kesultanan Melayu Melaka secara langsung.

PRINSIP PERUNDANGAN KESULTANAN MELAYU MELAKA

Harding⁴⁵ bersetuju bahawa asas perlembagaan Negeri-negeri Melayu berakar-umbi daripada Kesultanan Melayu Melaka. Legitimasi tersebut dibina atas prinsip Islam dengan penggunaan istilah 'khalifah,' 'raja,' 'sultan,' penguntukan warna kuning dan regalia istiadat. Akhirnya, akhir abad ke-19 dan awal abad ke-20 lahir perlembagaan bercorak Eropah iaitu Undang-undang Tubuh Negeri Johor (1895) dan Undang-undang Bagi Diri Kerajaan Terengganu (1911).

Apabila Raja Melaka menganut ajaran Islam,⁴⁶ konsep kedaulatan Kerajaan Melayu Tua bertukar menerima pakai ajaran Islam sesuai dengan akidah baginda dan rakyat Melaka. Raja Melaka bukan sahaja pemerintah agung bahkan bertaraf ketua agama Islam.⁴⁷ Sebagai raja berposisi sebagai ketua agama, baginda mempunyai tanggungjawab untuk mendaulat perundangan Islam.⁴⁸ Itu adalah bersesuaian dengan konsep raja sebagai 'bayangan Allah di atas muka bumi.'⁴⁹

Pelaksanaan prinsip perundangan Islam pada zaman Kesultanan Melayu Melaka dibuktikan sesuai dengan Islam sebagai undang-undang watan, Hukum Kanun Melaka sebagai perlembagaan Tanah Melayu, penghayatan ajaran Islam sebagai amalan hidup juga keberadaannya dalam penulisan tempatan semasa. Hukum Kanun Melaka itu sendiri, seperti dijelaskan mengandungi adat Melayu dan hukum Syarak. Hukum

Syarak itu berdasarkan Fiqh as-Shafii terjemahan daripada kitab feqah bertajuk 'Fath al-Qarib'.⁵⁰

Di samping itu, sudah tersebar sebuah kitab feqah berbahasa Arab bernama Talkhis al-Minhaj karangan al-Imam Mahyuddin Abu Zakariyyah bin Syaraf al-Nawawi, seorang ulama' feqah bermazhab Syafie yang juga pengarang kitab Minhaj al-Talibin pada zaman Kesultanan Melayu Melaka.⁵¹ Kitab-kitab feqah lain yang tersebar sama *inter alia* adalah al-Ghayah wal-Taqrīb, al-Muharrar, Tuhfah al-Muhtaj, Fath al-Wahhab, al-Mahalli, Nihayat al-Muhtaj, Mughni al-Muhtaj, Qalyubi wa al-'Umairah, Fath al-Mu'in dan I'anat al-Talibin.⁵²

ISLAM SEBAGAI SUMBER KEDAULATAN

Pengaruh Islam dalam prinsip perlembagaan Kesultanan Melayu Melaka dijelaskan seperti di atas. Pengaruh yang sama dapat dilihat dalam Hukum Kanun Melaka yang merupakan perlembagaan Tanah Melayu.⁵³ Hukum Kanun Melaka mula disusun pada masa pemerintahan Sultan Muhammad Shah (1424-1444M). Peruntukan Hukum Kanun Melaka terdiri daripada pelbagai bentuk undang-undang iaitu perlembagaan, jenayah, tanah, perhambaan, kontrak, perwakilan, keluarga, laut dan Islam. Undang-undang Islam pula mengandungi hukum jual-beli, tatacara pengadilan, hukum qisas dan hukum jenayah Islam atau hudud.⁵⁴

Peruntukan dalam Hukum Kanun Melaka ditambah dari semasa ke semasa sehingga abad ke-19 Masihi.⁵⁵ Sehingga kini ditemui lebih daripada 40 buah naskhah Hukum Kanun Melaka. Pada asalnya Hukum Kanun Melaka digubal di Kota Melaka, kemudiannya ditambah suai oleh kerajaan-kerajaan Alam Melayu yang berada di bawah pengaruh Kesultanan Melayu Melaka. Ia mempunyai beberapa versi misalnya Kedah, Patani, Johor dan Aceh. Hukum Kanun Melaka dipercayai pernah digunakan di Riau, Pontianak dan Brunei.⁵⁶

Di samping Hukum Kanun Melaka terdapat juga Undang-undang Laut Melaka yang berasal pada zaman pemerintahan Sultan Mahmud Shah (1488-1511, 1516-1528M). Ia juga mempunyai lebih daripada 24 buah naskhah dan disesuaikan bagi pemakaian di Aceh dan Patani.⁵⁷ Menurut Jelani Harun,⁵⁸ pengukuhan pegangan dan amalan orang Melayu pada perundangan Islam membawa kepada penyalinan dan penulisan manuskrip Syariah. Antaranya Mir'at al-Tullab, Safinat al-Hukkam, Kitab Faraid dan Kitab Bab al-Nikah. Nasihat berhubung dengan adab ketatanegaraan Islam dimasukkan dalam mukadimah Undang-undang Pahang, Undang-undang Raja Nati dan Undang-undang Indragiri. Ulama' dan pembesar memainkan peranan aktif untuk menasihati raja-raja supaya mengamalkan ciri kehakiman sebenar menurut prinsip Islam. Selain itu, pegangan Islam sebagai undang-undang watan dan Hukum Kanun Melaka sebagai Perlembagaan Tanah Melayu dengan sendirinya menjelaskan sumber sebenar kedaulatan Raja-raja

Melayu yang diasaskan pada zaman Kesultanan Melayu Melaka.

ISLAM SEBAGAI UNDANG-UNDANG WATAN

Pengaruh Islam dalam Kesultanan Melayu Melaka amatlah besar. Islam mengukuhkan lagi pemerintahan beraja di Melaka kerana konsep dan tatacara yang diberikan oleh ajaran Islam tidak menghapuskan kepimpinan seorang raja dalam ketatanegaraan.⁵⁹ Para pengkaji bersetuju bahawa Islam tidak menghapuskan corak pemerintahan tradisi Melayu Tua Melaka secara menyeluruh. Pengamalan ajaran Islam dalam kehidupan menjadi identiti baru bagi masyarakat Melayu. Islam dianuti bukan sahaja dalam lingkungan Istana bahkan rakyat jelata. Bahkan, sejak dari zaman pemerintahan Parameswara, inisiatif untuk mengembangkan ajaran Islam ke negeri-negeri lindungan Melaka sudah bermula.⁶⁰ Kebangkitan Kesultanan Melayu Melaka sebagai sebuah pemerintahan berdaulat dan pusat penyebaran Islam terkenal di Asia Tenggara dalam tempoh hanya lebih kurang 10 tahun setelah Raja Melaka pertama menganut Islam sewajarnya dijadikan nilai ukuran komitmen Raja-raja Melaka dan para pembesar baginda pada Islam.⁶¹ Islam pastinya sudah berkedudukan sebagai undang-undang watan (*law of the land*) bagi Kesultanan Melayu Melaka,⁶² tanpa status demikian, mustahil Islam boleh menjadi '*unified central core element*' pada jati diri Melayu.⁶³

Pelaksanaan perundangan Islam bermula seawal Raja Melaka memeluk agama Islam. Bukti kukuh mengenai pengaruh perundangan Islam dapat dilihat melalui peruntukan dalam Hukum Kanun Melaka, yang merupakan sebuah perlembagaan dan undang-undang bertulis bagi Kerajaan Empayar Melayu Melaka.⁶⁴ Kandungan Hukum Kanun Melaka seperti dijelaskan, terdiri daripada pelbagai jenis undang-undang, iaitu; perlembagaan, jenayah, tanah, perhambaan, kontrak, perwakilan, keluarga, laut dan Islam. Undang-undang Islam pula mengandungi hukum jual-beli, tatacara pengadilan, hukum Qisas dan hukum Jenayah Islam atau Hudud.⁶⁵ Analisis ke atas teks undang-undang Melaka daripada versi Biblioteca Apostolica Vaticana⁶⁶ sebagai subjek kajian mampu menjelaskan beberapa sudut penting berkaitan evolusi perlaksanaan perundangan Islam dalam Kerajaan Empayar Melayu Melaka. Undang-undang Melaka versi Biblioteca Apostolica Vaticana mengandungi 48 fasal keseluruhannya. Pembahagian undang-undang yang ada bolehlah dinyatakan seperti berikut:

1. Undang-undang perlembagaan: Ia terkandung dalam Fasal 1 hingga Fasal 3, menyatakan pemakaian undang-undang Melaka ke atas negeri dan raja bagi manfaat negeri, raja dan menteri untuk memelihara segala rakyat. Seterusnya diperihalkan peruntukan-peruntukan berkaitan dengan hak keistimewaan dan syarat-syarat seorang raja, tanggungjawab rakyat,

- pelantikan pembesar negeri, bidang kuasa para pembesar dan tatacara antara raja dengan rakyat;
2. Undang-undang jenayah mengikut adat Melayu: Ia terkandung dalam Fasal 4 hingga Fasal 18 (kecuali 15) dan 24, dinyatakan juga syarat-syarat seorang menteri, had bidang kuasa pengampunan seorang hakim dan menteri, asas-asas beladiri, prinsip mitigasi hukuman, prosedur perbicaraan jenayah, prinsip kafa'ah dalam perlakuan jenayah dan hukuman; menyentuh jenayah bunuh, ketak, fitnah, curi, salah tahan, cabul, tuduhan palsu, penyubahatan jenayah, tipu dan angkara. Dalam peruntukan tersebut diperjelaskan hukuman daripada sisi adat dan juga syariat Islam;
 3. Undang-undang kontrak perkhidmatan (upah) dan sewa mengikut adat Melayu: Ia terkandung dalam Fasal-fasal 15 dan 49, dinyatakan bentuk-bentuk pampasan (*remedy*) apabila berlakunya hilang keupayaan kontrak (*frustration of contract*), kecuaihan (*negligence*) dan pecah syarat (*breach of contract*);
 4. Undang-undang tanah mengikut adat Melayu, terkandung dalam Fasal-fasal 19, 20 dan 22;
 5. Undang-undang kecuaihan berhubung penjagaan harta mengikut adat Melayu, terkandung dalam Fasal 21;
 6. Undang-undang bencana dan tuntutan pampasan mengikut adat Melayu, terkandung dalam Fasal 23, dinyatakan keadaan-keadaan yang dikategorikan sebagai bencana, pengecualiannya dan bentuk-bentuk pampasan bagi mereka yang menyelamatkan harta bencana;
 7. Undang-undang wakalah (Perwakilan), terkandung dalam Fasal 24;
 8. Undang-undang keluarga Islam, terkandung dalam Fasal 25 hingga Fasal 28;
 9. Perletakkan bidang kuasa Shahbandar, terkandung dalam Fasal 29;
 10. Undang-undang kontrak Islam, terkandung dalam Fasal 30 hingga Fasal 39;
 11. Undang-undang jenayah hudud Islam seperti curi, zina, *qazaf*, murtad, dan minum arak, terkandung dalam Fasal-fasal 7, 11, 12, 41, 45 dan 47;
 12. Undang-undang Jenayah *Qisas* dan *Diyat* Islam, terkandung dalam Fasal-fasal 5, 8, 16 dan 24; dan
 13. Undang-undang Tatacara Jenayah dan Mal Islam, terkandung dalam Fasal-fasal 40, 42 dan 43. Peruntutannya menyentuh pengakuan dalam kesalahan jenayah dan syarat-syarat sah suatu pengakuan atau ikrar, syarat-syarat saksi, prosiding perbicaraan dan syarat-syarat sabitan suatu kesalahan jenayah.

Undang-undang adat masih dikekalkan dalam teks Hukum Kanun Melaka walaupun sebahagiannya tidak selari dengan prinsip perundangan Islam.⁶⁷ Itu menunjukkan Islam mengambil alih kedudukan adat Melayu yang bercanggah dengan hukum Syara' secara

berperingkat dalam sistem perundangan Kesultanan Melayu Melaka. Undang-undang Islam jelas mendominasi undang-undang adat dalam Hukum Kanun Melaka.⁶⁸ Adat juga memainkan peranan penting dan selagi tidak bercanggah dengan prinsip perundangan Islam, ia terus diamalkan⁶⁹ dalam menggariskan perhubungan antara raja dengan rakyat dan hal-ehwal ketatanegaraan.⁷⁰ Pelaksanaan syariat Islam dikukuhkan lagi pada zaman pemerintahan Sultan Muzaffar apabila perundangan Islam diperluaskan termasuklah penggubalan undang-undang pelayaran. Itu dinyatakan, "...sebermula Sultan Muzaffar Shah di atas kerajaan bagindalah menyuruhkan menyurat kitab undang-undang supaya jangan bersalahan lagi segala hukum menteri..."⁷¹ Di samping penginstitusian undang-undang Islam dalam Hukum Kanun Melaka, al-Qur'an, al-Sunnah, buku-buku perundangan Islam dan para alim ulamak adalah menjadi sumber rujukan dalam pentadbiran keadilan Kesultanan Melayu Melaka.⁷² Undang-undang jenayah Islam bukanlah setakat termaktub dalam Hukum Kanun Melaka, bahkan dikuatkuasa. Contohnya dalam jenayah curi di dalam negeri Melaka, tercatat dalam buku Sejarah Melayu:⁷³

Maka titah Sultan Alauddin kepada Bendahara Paduka Raja, menyuruh membuat balai di simpang empat dan di tengah negeri, disuruh bubuh seorang penghulu di sana. Maka titah baginda kepada Seri Maharaja jikalau orang mendapat harta orang, jika tiada dipulangkan pada yang punya, disuruh baginda kudungkan tangannya; dan jikalau tiada bertemu dengan yang punya harta, ke balai itulah dihantarkan. Maka di dalam negeri Melaka itu, jikalau harta orang itu gugur di jalan atau di pekan, maka dicari ke balai itulah ada tergantung di sana. Demikianlah peri adil Sultan Alauddin.

Selain berlaku perubahan dari sudut pemerintahan atau politik, Islam juga menetapkan semula nilai-nilai moral, menjernihkan amalan dan kepercayaan, mewujudkan muamalat yang diredai Allah SWT; contohnya, amalan riba dan bentuk penindasan lain dihapuskan secara berperingkat.⁷⁴ Tulisan Jawi menjadi tulisan rasmi, surat-menyurat bukan sahaja di dalam Alam Melayu, bahkan dalam hubungan dengan kerajaan-kerajaan antarabangsa ditulis dalam tulisan Jawi. Pendidikan melalui al-Qur'an dan al-Sunnah berjaya membina tamadun Melayu yang dihormati.

Upacara-upacara untuk membesarkan Hari Kebesaran Islam diadakan. Sejarah Melayu⁷⁵ mencatatkan beberapa istiadat, antaranya:

Shahdan, apabila raja berangkat hari raya berusung, Penghulu Bendahari memegang kepala usungan yang di kanan, dan yang di kiri Laksamana, dan di belakang menteri keduanya memegang dia; dan pada rantai dekat kaki raja Seri Bijaya Diraja memegang dia; dan bentara hulubalang berjalan dahulu di hadapan raja, masing-masing dengan jawatannya...

Hatta, jikalau pada bulan Ramadhan, malam dua puluh tujuh, tatkala pada siangnya mengarak sajadah ke masjid, Temenggong mengepalakan gajah. Maka puan dan segala alat kerajaan dan gendang semuanya diarak dahulu ke masjid. Setelah malam maka raja berangkat ke

masjid, seperti adat hari raya sembahyang terawih, sudah itu berangkat kembali.⁷⁶

Setelah hari raya kecil atau besar, maka Bendahara dan segala orang besar-besar masuk berkampung ke dalam. Maka usungan pun diarak masuk oleh Penghulu Bendahari. Telah melihat usungan, maka segala yang duduk di balai semuanya turun berdiri bersaf-saf; maka gendang serama pun dipukul oranglah, tujuh ragam, dan pada seragam sekali nafiri berbunyi. Setelah genap tujuh kali, maka raja pun berangkatlah di atas gajah, berarak ke astaka; maka raja pun naik ke astaka.⁷⁷

Melalui hubungan politik antarabangsa, Islam dikembangkan oleh baginda melalui perkahwinan dan pelantikan kerabat diraja baginda di dalam negeri-negeri yang ditakluk.⁷⁸

HUKUM KANUN MELAKA SEBAGAI PERLEMBAGAAN TANAH MELAYU

Hukum Kanun Melaka adalah perlembagaan Kesultanan Melayu Melaka kerana ia bukan hanya berkuatkuasa di Kota Melaka bahkan semua jajahan takluk dan negeri-negeri lindungan Kesultanan Melayu Melaka. Kesultanan Melayu Melaka meliputi hampir semua wilayah Semenanjung Tanah Melayu dan bahagian pesisir pantai Pulau Sumatera.⁷⁹ Penginstitusian Hukum Kanun Melaka sebagai sebuah perlembagaan pastinya berdasarkan prinsip syura yang diwarisi oleh Sultan Mansor.⁸⁰ Itu disaksikan kemudiannya dalam wasiat Sultan Mansor kepada putera baginda Raja Husin, iaitu:

Dan hendaklah engkau muafakat dengan segala menteri dan segala orang besar-besarmu, kerana raja itu, jikalau bagaimana sekalipun kebijaksanaan dan tahunya, jikalau tiada muafakat dengan segala pegawainya di mana akan dapat ia melakukan kebijaksanaan itu? Dan lagi tiada akan sentosa kerajaannya, kerana raja-raja itu umpama api, akan segala menteri itu umpama kayu; jikalau tiada kayu, di manakah api itu bernyala?⁸¹

Hukum Kanun Melaka terus diterima pakai oleh Kerajaan-kerajaan Melayu walaupun setelah terbubarnya Kesultanan Melayu Melaka di Johor pada tahun 1699. Kelangsungan Hukum Kanun Melaka dapat dilihat pada Hukum Kanun Pahang, Undang-undang Kedah, Undang-undang Johor dan Undang-undang Sungai Ujung.⁸² Hukum Kanun Melaka versi Johor terdiri daripada 6 bahagian, iaitu; intisari Undang-undang Melaka, Undang-Undang laut, Hukum Perkahwinan Islam, hukum Perdagangan dan Shahadat, Undang-undang Negeri dan Undang-undang Johor. Undang-undang Melaka bukan sahaja menyentuh bab muamalat atau sivil, bahkan Undang-Undang Jenayah Islam. Peruntukan dalam Hukum Kanun Melaka ditambah dari masa ke semasa sehingga abad ke-19.⁸³ Ini membuktikan Kerajaan-kerajaan Melayu meneruskan pelaksanaan Hukum Kanun Melaka seiring dengan pengukuhan pelaksanaan perundangan Islam.⁸⁴

Walaupun peruntukan adat Melayu dan undang-undang Islam hanya digubal apabila Hukum Kanun Melaka dimasyhurkan pada zaman pemerintahan Sultan Muhammad Shah, namun perundangan Islam sudah mula dilaksanakan seawal pemerintahan raja Melaka yang pertama memeluk agama Islam.⁸⁵ Untuk menilai status Hukum Kanun Melaka atau dikenali juga sebagai Undang-undang Melaka daripada sudut perlembagaan, rujukan boleh dibuat pada mukadimah (*preamble*) Hukum Kanun Melaka selain daripada peruntukan fasal yang terkandung di dalamnya. Sedutan daripada Mukadimah Hukum Kanun Melaka (versi yang tersimpan di Kota Vatican) adalah seperti berikut:

Amma ba'du, kemudian dari itu, ini suatu risalah pada menyatakan hukum kanun iaitu segala negeri yang besar-besar dan pada segala raja-raja yang besar-besar dan pada adatnya yang takluknya dan dusun supaya manfaat atas negeri dan raja dan menteri akan memeliharakan segala ra'yatnya...⁸⁶

Peruntukan Hukum Kanun Melaka yang mengandungi sebahagian peraturan perlembagaan bertulis diajukan sebelum ini.⁸⁷ Di samping itu terdapat undang-undang perlembagaan dalam bentuk adat (*customary in nature*), iaitu amalan tidak bertulis.⁸⁸ Kewujudan undang-undang adat dalam bentuk perlembagaan dibuktikan melalui sistem politik Kesultanan Melayu Melaka yang bertaraf empayar, pusat penyebaran agama Islam dan pelabuhan bertaraf entrepot. Bahkan kewujudan Hukum Kanun Melaka dalam berbagai versi dan terus diterima pakai selepas terbubarnya Kesultanan Melayu Melaka membuktikan posisinya sebagai perlembagaan.⁸⁹ Ciri-ciri tersebut menepati takrifan yang diberikan oleh Hood Philip dan Jackson di atas.

LEGITIMASI KEDAULATAN BERSUMBERKAN AJARAN ISLAM

Peruntukan bahawa Allah SWT sebagai pemilik kedaulatan mutlak dalam undang-undang bertulis boleh dirujuk pada permulaan teks Hukum Kanun Melaka,⁹⁰ "*Bismi llahi 'r-Rahmani 'r-Rahim. Al-hamduli 'llahi rabbi 'l- 'alamin wa 'l 'aqibatu li 'l-muttaqin. Al-hamduli 'llahi rabbi 'l- 'alamin, hadha fi bayan l'risalah bi hukum l'- qanun fi 'l- bilad Hindusta fi muluk al-kabir wa-wazir.*"⁹¹ Hukum Kanun Melaka secara jelas didahului dengan peruntukan yang bermaksud 'Dengan Nama Allah yang memiliki sifat Maha Pemurah dan Maha Penyayang, diikuti dengan pujian-pujian kesyukuran kehadiran Allah SWT yang dinyatakan ciri-ciri-Nya melalui kalimah '*rabbi 'l- 'alamin*' iaitu satu perakuan *tauhid rububiyah (cosmical sovereignty)* yang menunjukkan konsep Allah SWT sebagai pemilik kedaulatan mutlak.⁹² Pujian-pujian dan perakuan *tauhid rububiyah* itu diulangi lagi sebelum memasyhurkan bahawa Hukum Kanun Melaka itu adalah satu undang-undang.

Penjelasan bahawa Hukum Kanun Melaka itu adalah sebuah risalah⁹³ undang-undang diberi penegasan dalam ayat selepasnya, iaitu, "kemudian dari itu, ini satu risalah

pada menyatakan hukum kanun iaitu segala negeri yang besar-besar dan pada segala raja-raja yang besar-besar dan pada 'adatnyanya yang ta'luknya dan dusun supaya manfa'at atas negeri dan raja dan menteri akan memeliharanya segala ra'ayatnya." Berdasarkan pemerhatian pada peruntukan-peruntukan yang ada, didapati Hukum Kanun Melaka itu bersumberkan perundangan Islam yang utama iaitu, al-Qur'an dan al-Sunnah, di samping penerusan adat Melayu yang mula melalui proses penjernihan.⁹⁴ Dipercayai penggubalan Hukum Kanun Melaka berlaku dalam tempoh transformasi undang-undang adat Melayu kepada pelaksanaan perundangan Islam yang mencakupi sudut awam (*public law*) dan persendirian (*personal law*). Kenyataan ini disokong melalui pemerhatian yang dibuat ke atas teks Hukum Kanun Melaka yang dimasukkan peruntukan bersumberkan perundangan Islam selepas adat Melayu. Contoh boleh dilihat dalam Fasal 7 Hukum Kanun Melaka, "...Adapun jika ada pencuri tertangkap, maka dibunuh, maka kenalah denda ia ganda harganya, setengah akan menteri, setengah akan tuannya, kerana taksirnya tiada setahu menteri. Adapun pada hukum Allah Ta'ala, orang mencuri itu tiada harus dibunuh melainkan dikudung tangannya juga."

Pemerhatian ke atas Hukum Kanun Melaka mendapati banyak peruntukan-peruntukan yang mensyaratkan kepada pemakaian undang-undang Islam, ianya dapat dipetik daripada perulangan syarat-syarat seperti 'tetapi pada hukum Allah Taala,' 'adapun pada hukum Allah Taala,' 'demikianlah pada hukum Allah Taala,' 'kerana pada hukum Allah Taala' dan 'adapun bersalahan pada hukum Allah Taala.' Pemerhatian teks mendapati pensyaratan itu dimasukkan sama ada selepas peruntukan bersumberkan adat Melayu yang bercanggah dengan prinsip perundangan Islam atau ia bertujuan untuk menjelaskan hukuman yang perlu dituruti. Kewujudan peruntukan-peruntukan sedemikian secara tuntas menjelaskan bahawa al-Qur'an dan al-Sunnah telah diterima pakai sebagai sumber perundangan Kesultanan Melayu Melaka.

Para pengkaji termasuklah Andaya dan Mohd Idrus Jusi mentafsirkan bahawa sistem politik Kesultanan Melayu Melaka yang dibawa oleh Islam berkonsepkan raja sebagai khalifah (bayangan Allah SWT di bumi). Konsep itu sekali gus meletakkan raja sebagai ketua agama, lantaran itu, pengamalan ajaran Islam dalam kehidupan menjadi identiti baharu kepada masyarakat Melayu.⁹⁵ Konsep kedaulatan semasa Kesultanan Melayu Melaka dan Kerajaan-kerajaan Melayu sedemikian disahkan oleh Mohd Salleh Abas KHN dalam satu alasan penghakimannya:

Before the British came to Malaya, which was then known as Tanah Melayu, the sultans in each state of their respective states were the heads not only of the religion of Islam but also as the political leaders in their states, which were Islamic in the true sense of the word, because, not only were they themselves muslim, their subjects were also muslims and the law applicable in the states was Muslim law. Under such law, the sultan was

*regarded as God's vicegerent (representative) on earth. He was entrusted with the power to run the country in accordance with the law ordained by Islam, ie Islamic law and to see that the law was enforced.*⁹⁶

Ciri-ciri kedaulatan watan menjadi lebih jelas apabila dirujuk kepada titah di-Raja yang menjelaskan prinsip perlembagaan Kesultanan Melayu Melaka. Ini adalah kerana titah di-Raja yang diistilahkan dalam Hukum Kanun Melaka sebagai 'amar raja' adalah sebahagian daripada sumber perundangan Kesultanan Melayu Melaka. Titah di-Raja dalam konteks di atas dapat disoroti dalam bentuk wasiat, *inter alia* wasiat Sultan Mansor Melaka kepada putera baginda Raja Husin:

Ketahuilah oleh mu wahai anakku, bahawa yang dunia ini tiada kekal adanya. Yang hidup itu sedia akan mati juga sudahnya. Iman yang sempurna dan pekerti yang baik, itulah yang kekal, disebut orang selama-lamanya. Adapun peninggalanku ini, hai anakku, hendaklah engkau berbuat sabar serta adil sangat-sangat, dan jangan tamakkan harta orang, kerana makan hak sama Islam itu terlalu lah besar dosanya, tiada diampun Allah Subhanahu wata'ala, melainkan dengan izin tuannya. Dan jangan lah lagi khali engkau keluar dihadap orang, kerana segala hamba Allah banyak terserah kepadamu. Jikalau kesukaran baginya, hendaklah engkau tolong; jikalau teraniaya ia, hendaklah engkau memeriksa baik-baik, supaya di akhirat tiada diberatkan Allah atas lehermu, kerana sabda Nabi salla Allahu alaihi wassaallam; *kullukum rain wa kullukum masuulun ala raiyatihi*, yakni segala kamu yang membela lagi ditanyai daripada kebelaan kamu; ertinya segala raja-raja di akhirat lagi ditanya Allah Taala daripada segala rakyat. Sebab demikian, maka harus berbuat adil dan saksama, supaya di akhirat jemah diringkankan Allah Taala kira-kiramu. Dan hendaklah engkau muafakat dengan segala menteri dan segala orang besar-besarmu, kerana raja itu, jikalau bagaimana sekalipun bijaksananya dan tahunya, jikalau tiada muafakat dengan segala pegawainya di mana akan dapat ia melakukan kebijaksanaan itu? Dan lagi tiada akan sentosa kerajaannya, kerana raja-raja itu umpama api, akan segala menteri itu umpama kayu; jikalau tiada kayu, di manakah api itu bernyala? Seperti kata Farsi, "*Arayat juna bahksanat sultan khasad*" yakni rakyat itu umpama akar, yang raja itu umpama pohon; jikalau tiada akar nescaya pohon tiada akan dapat berdiri, demikian lagi raja itu dengan segala rakyatnya. Hai anakku, hendaklah engkau turut seperti wasiatku ini, supaya engkau beroleh berkat diberi Allah Subhanahu wata'ala.⁹⁷

Wasiat Sultan Mansor di atas amat penting kerana selain ia membicarakan sistem politik, ia dipetik daripada Sejarah Melayu, iaitu historiografi tempatan. Intipati wasiat tersebut dari sudut politik bolehlah diringkaskan seperti berikut:

1. Seorang raja adalah khalifah yang bertanggungjawab kepada Allah SWT, setiap tindak-tanduk dan keputusan baginda dalam pemerintahan akan disoal di akhirat nanti;
2. Seorang raja hendaklah memiliki iman sempurna, pekerti baik dan sentiasa ingatkan mati;
3. Kewajipan seorang raja, adalah *inter alia* untuk melaksanakan pemerintahan yang adil dan saksama, bersifat sabar dan tidak tamak, serta bersikap peka

- pada kebajikan rakyat bermatlamatkan kesentosaan kerajaan;
4. Pemerintahan hendaklah dilaksanakan melalui syura dengan para menteri dan pegawai kerajaan; dan
 5. Seorang raja hendaklah sentiasa patuh pada prinsip politik berteraskan ajaran Islam.

Wasiat di atas secara tuntas menterjemahkan ciri-ciri kedaulatan watan yang tersurat dalam Hukum Kanun Melaka. Ciri-ciri tersebut diperkukuhkan lagi apabila dirujuk kepada sumber perundangan Islam iaitu al-Quran dan al-Sunnah kerana kerangka kedaulatan watan Tanah Melayu dibina atas premis ajaran Islam.

Keseluruhan keterangan yang dikemukakan adalah untuk membuktikan legitimasi kedaulatan seperti terbina semasa Kesultanan Melayu Melaka dan ia adalah bersumberkan ajaran Islam. Konsep kedaulatan ini terus diterima pakai oleh Kerajaan-kerajaan Melayu selepas terbubarnya Kesultanan Melayu Melaka. Kerangka kedaulatan yang dihuraikan di sini adalah konsep sebenar kedaulatan watan yang diterjemahkan oleh Hukum Kanun Melaka. Legitimasi konsep kedaulatan yang dijunjung oleh Hukum Kanun Melaka di sini amat penting kerana dalam Laporan Jawatankuasa Kerja Perlembagaan 1946 dinyatakan kedaulatan Raja-raja Melayu itu ditakrifkan menurut adat Melayu. Susulan daripada Laporan Jawatankuasa Kerja Perlembagaan 1946, Perjanjian Negeri 1948 ditandatangani secara berasingan antara sembilan orang Raja-raja Melayu dengan British. Dalam peruntukan Perjanjian Negeri 1948, kedaulatan dinyatakan seperti yang dimiliki oleh Raja-raja Melayu pada 1 Disember 1941. Oleh yang demikian, ia adalah kerangka undang-undang paling sahih (*the most legitimate legal framework*) untuk mentafsirkan konsep kedaulatan Raja-raja Melayu di bawah Perkara 181(1) Perlembagaan Persekutuan. Perkara 181(1) Perlembagaan Persekutuan berbunyi:

Tertakluk kepada peruntukan Perlembagaan ini, kedaulatan, prerogatif, kuasa dan bidang kuasa raja-raja dan prerogatif, kuasa dan bidang kuasa Pembesar-pembesar Memerintah Negeri Sembilan di bawah wilayah-wilayah mereka masing-masing sebagaimana yang telah ada dan dinikmati hingga kini adalah tetap dan tidak terjejas.

Ringkasnya, kedaulatan negara kita sudah mempunyai ciri-ciri yang khusus iaitu bersumberkan ajaran Islam seperti diterima pakai sejak zaman Kesultanan Melayu Melaka. Kedudukan di atas dapat menjawab secara tuntas persoalan yang dibangkitkan oleh Gan Chee Keong⁹⁸ tentang keputusan Jawatankuasa Kerja Perlembagaan 1957 yang tidak menerima semua cadangan peruntukan berkaitan hak asasi malah mengeluarkan kesemua remedi bagi penguatkuasaannya (kebebasan asasi) dalam cadangan Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu 1957. Dalam perbahasan Kertas Putih iaitu Cadangan Perlembagaan bagi Persekutuan Tanah Melayu, pengeluaran perkataan ‘munasabah’ daripada Perkara 10 Perlembagaan dianggap oleh K.L. Devaser sebagai

satu perampasan kuasa Mahkamah kerana berpendapat Mahkamah berkedudukan lebih baik untuk melindungi kebebasan asasi daripada pihak berkuasa Eksekutif. Seorang lagi ahli Dewan Undangan Persekutuan, S.M. Yong pula berpendapat pengeluaran perkataan ‘munasabah’ daripada Perkara 10 Perlembagaan boleh mengakibatkan Parlimen boleh mengenakan apa-apa sekatan walaupun ia adalah tidak munasabah. Jika dihubungkan tanggungjawab pihak berkuasa Eksekutif dan Parlimen untuk memelihara prinsip kedaulatan bersumberkan ajaran Islam, pastinya Mahkamah tidak boleh diberi kuasa pentafsiran hak kebebasan asasi terlalu luas.

KESIMPULAN

Apabila Raja Melaka memeluk agama Islam, baginda mengucap kalimah *Syhadah* dan mengulanginya setiap hari sekurang-kurangnya dalam setiap ibadah solat. Kalimah *syhadah* adalah satu ikrar bahawa Allah SWT sahaja Tuhan yang layak disembah dan diabdikan, pemilik hak kedaulatan agung bersifat mutlak manakala Nabi Muhammad SAW adalah utusan Allah SWT yang membawa syariat Ilahi, yang wajib dipatuhi. Kalimah *syhadah* mengikat seseorang raja atas pegangan akidah Islam lantaran itu memposisikan baginda sebagai pemegang amanah kedaulatan milik Allah SWT.

Kedudukan seorang raja sebagai seorang khalifah dan pemerintahan Kesultanan Melayu Melaka sebagai pemerintahan *khilafah Islamiyyah*⁹⁹ diperkukuhkan lagi apabila Hukum Kanun Melaka mula ditulis pada masa pemerintahan Sultan Muhammad Shah (1424-1444).¹⁰⁰ Pada sisi Kesultanan Melayu Melaka, sistem politik dan undang-undang watan seperti dijelas di atas adalah berdasarkan ajaran Islam. Selain Hukum Kanun Melaka sebagai undang-undang perlembagaan bertulis, prinsip perundangan Kesultanan Melayu Melaka pastinya tidak boleh disisihkan daripada al-Quran, al-Sunnah, *ijma'* dan *qiyas* yang berposisi sebagai sumber utama. Kesemua sumber perundangan Islam di atas sudah bertulis dan terpelihara dalam karangan para ulama. Amalan-amalan perundangan tidak bertulis termasuklah sebahagian adat Melayu juga layak diterima sebagai konvensyen seperti ia diiktiraf di England. Ringkasnya, daripada sudut sistem politik Kesultanan Melayu Melaka tampak jelas ia berbentuk pengamanahan dan Islam adalah sifat bagi prinsip perundangannya. Pengamanahan dan Islam itu adalah dua ciri kedaulatan Kesultanan Melayu Melaka yang menjelaskan konsep sebenar kedaulatan watan. Melalui konsep itu, undang-undang dan polisi-polisi yang digubal oleh Kesultanan Melayu Melaka pastinya tidak boleh bercanggah dengan syariat Islam.

NOTA

¹ Menurut Wikinson, “*Adat includes the laws of nature, the conventions of the society, the rules of etiquette, and even the*

- doctrines of common sense, Adat is right action in the matters of everyday life as well as in obedience to the law of the land,*" 1970, hlm. 15.
- 2 Kontrak sosial antara Sang Sapurba dengan Demang Lebar Daun, peristiwa itu berlaku di Palembang.
 - 3 Dalam peruntukan Hukum Kanun Melaka titah di-raja disebut 'amar raja.' Lihat Undang-undang Melaka Transliterasi daripada versi asal Biblioteca Apostolica Vaticana. Dlm Liaw Yock Fang, *Undang-undang Melaka*, Yayasan Karyawan, Kuala Lumpur, 2003, hlm. 29-143.
 - 4 Melaka Tua adalah istilah yang digunakan penulis untuk merujuk Melaka sebelum rajanya menerima ajaran Islam.
 - 5 Immanuel, W., *World-Systems Analysis: An Introduction*, Duke University Press, Durham, 2004, hlm. 44.
 - 6 Curzon, L.B., *Dictionary of Law*, hlm. 395.
 - 7 Kenyataan itu dipersetujui oleh Dr. Abdul Aziz Bari, temu bual Dr. Abdul Aziz Bari, Mantan Profesor Kuliyah Ahmad Ibrahim, UIAM, Dewan Komuniti Taman Cheras Indah, Selangor, 6 Disember 2016.
 - 8 Greenberg, D., *Stroud's Judicial Dictionary of Words and Phrases*, Ed. ke-8, Sweet & Maxwell, London, 2012, hlm. 2774.
 - 9 Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, *Kedaulatan Raja-Raja Melayu: Jurisprudens, Governan & Prinsip Perlembagaan*, Abad Snergi Sdn. Bhd., Kuala Lumpur, 2018.
 - 10 Wolf, R.P., *The Conflict Between Authority and Autonomy*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, hlm. 20.
 - 11 Bodin, J., *On Sovereignty: Four Chapters from Six Books of the Commonwealth*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992; Hobbes, T., *Leviathan*, Penguin, Harmondsworth, 1968.
 - 12 Arief Sallah Rosman & Yahaya Jusoh, *Tafsir Maudhu'iy: Politik dan Urus Tadbir*, hlm. 57; Agere, t.th., *Promoting Good Governance*, t.pt., t.tp., hlm. 3; Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, 2017, Kedaulatan watan berpaksi ajaran Islam, *Berita Harian*, 12 Mei.
 - 13 Lihat Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka: Penerimaan Islam sebagai agama watan dan anutan aqidah Islam secara tuntas membuktikan sumber perundangan Islam itu mengambil tempat utama dalam sistem perundangan Kesultanan Melayu Melaka. Sebahagian prinsip perundangan dan undang-undang Islam itu sendiri sudah digubal dalam Hukum Kanun Melaka.*
 - 14 Menurut sebahagian rujukan adalah Raja Iskandar.
 - 15 Buyong Adil, *Sejarah Singapura*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, menyatakan buku Sejarah Raja-Raja Ming China 'Ming-shih' (1368-1643) dan riwayat 'Yung-lo-Shih-lu' (1414) masing-masing menyebut Pai-li-su-la dan Pai-li-mi-su-la sebagai Raja Melaka yang pertama, beliau merumuskan Pailisula atau Pailimisula atau sebutan dalam rekod Portugis iaitu Parameswara atau sebutan Permaisura dalam bahasa Melayu adalah merujuk pada Raja Iskandar, Raja Singapura terakhir juga merupakan raja pertama bagi Melaka, bergelar Permaisura Iskandar Shah, 1972, hlm. 10.
 - 16 A. Samad Ahmad (pngr.), *Sulalatus Salatin*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2015, hlm. 71.
 - 17 A. Samad Ahmad (pngr.), *Sulalatus Salatin*, hlm. 71.
 - 18 Tun Seri Lanang, *Sulalat Al-Salatin*, Muhammad Salleh (pngr.), Yayasan Karyawan dan Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1997, hlm. 58. Berbeza dengan catatan Sejarah Melayu terjemahan Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd., Selangor, yang menyatakan istiadat kerajaan tadi didirikan oleh anakanda Raja Iskandar Syah, bernama Raja Besar Muda, 1991, hlm. 54.
 - 19 Hood Philip & Jackson, *Constitutional and Administrative Law*, Sweet & Maxwell, London, 2001, hlm. 5.
 - 20 Hirth, F. & Rockhill, W.W. (ed.), *Chau Ju-Kua: His Work on The Chinese and Arab Trade in The Twelfth and Thirteenth Centuries*, Oriental Press, Amsterdam, 1966, hlm. 32.
 - 21 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, Macmillan Press, Hong Kong, 1984, hlm. 53-55; Mohd Idrus Jusi, Islam dan beberapa pengaruh dalam Sistem Politik Melayu Tradisi, Latihan Ilmiah Jabatan Sejarah sesi 1974/75, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1975, hlm. 23.
 - 22 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 61.
 - 23 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, Ed. ke-2, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2015, hlm. 221-291.
 - 24 Abdul Aziz Bari, The monarchy: Symbolism, guardianship and stability, Dlm. Syed Arabi Idid (Ed.), *Malaysia at 50 Achievement & Aspiration*, hlm. 179-192, Thomson Learning, Kuala Lumpur, 2008, hlm. 182.
 - 25 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, hlm. 70.
 - 26 Milner, A.C., *Kerajaan: Malay Political Culture on The Eve of Colonial Rule*, The University of Arizona Press, Tucson, 1982, hlm. 113.
 - 27 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, hlm. 45.
 - 28 Mohd Idrus Jusi, Islam dan beberapa pengaruh dalam Sistem Politik Melayu Tradisi, hlm. 23.
 - 29 Zainal Abidin Abd Wahid (Pnyt.), *Glimpse of Malaysian History*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1970; Gullick, J.M., *Indigenous political systems of Western Malaya*, Athlone Press, London, 1988, hlm. xiv.
 - 30 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 239-241.
 - 31 Kennedy, J.A., *History of Malaya*, Reprint, S. Abdul Majeed and Co., Kuala Lumpur, 2007, hlm. 17; Lihat Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 221-291 untuk bacaan tambahan.
 - 32 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 29.
 - 33 Lopez, C., The British Presence in the Malay World: A Meeting of Civilizational Traditions, (2001) 19 *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu* 10, 12.
 - 34 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 236.
 - 35 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 64.
 - 36 Duarte, B., *The Book of Duarte Barbosa*, Vol. II, Hakluyt Society, London, 1944, hlm. 269.
 - 37 Lopez, C., The British Presence in the Malay World: A Meeting of Civilizational Traditions, hlm. 11.
 - 38 Andaya, B.W., *Leaves on The Same Tree: Trade and Ethnicity in The Straits of Melaka*, University of Hawaii Press, Hawaii, 2008, hlm. 22-29.
 - 39 Lopez, C., The British Presence in the Malay World: A Meeting of Civilizational Traditions, hlm. 11.
 - 40 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 283.
 - 41 Tom Pires, *The Suma Oriental of Tom Pires in 1512-1515*, Asian Educational Services, New Delhi, 2005, hlm. 268, 273-274.
 - 42 Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Rekonfigurasi epistemologi jati diri Melayu dan manifestasinya ke atas silat Seni Gayong, Disertasi Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2013, hlm. 90; M.S. Sunardi., 1982, The Riau-Lingga Kingdom in the spread of Islam and Malay Culture, Kertas kerja The 3rd. Workshop on Malay Sultanates and Malay Culture, hlm. 143. Kuala Lumpur, Malaysia, 1-4 November.
 - 43 Kennedy, J.A., *History of Malaya*, hlm. 51-54.
 - 44 Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Rekonfigurasi epistemologi jati diri Melayu dan manifestasinya ke atas silat Seni Gayong, hlm. 85.
 - 45 Harding, A., *Law, Government and the Constitution in Malaysia*, Malayan Law Journal Sdn. Bhd, Kuala Lumpur, 1996, hlm. 6.
 - 46 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 55-56 mencatatkan Raja Kecil Besar, Raja Melaka keempat yang mula-mula menganut ajaran Islam, dan diberi nama Sultan Muhammad Syah oleh makhduum Sayyid Abdul Aziz. Wang Gungwa, 1968, hlm. 11-22 berpendapat Megat Iskandar Syah adalah raja pertama memeluk Islam. Harris Mark menyatakan Parameswara menukar nama kepada Megat Iskandar setelah menganut agama Islam. Tun Seri Lanang, *Sulalat Al-Salatin*, hlm. 60-65 pula mencatatkan Raja Tengah, Raja Melaka ketiga yang pertama menganut Islam dan baginda memakai gelaran Sultan Muhammad Shah. Harris, Mark,

- History and Culture of Malaysia*, The Pepin Press, Kuala Lumpur, 1990.
- 47 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, 1984, hlm. 53-55.
- 48 Surah al-Jathiyah, 45: 18 yang bermaksud, “Kesudahannya, Kami jadikan kamu (wahai Muhammad dan utuskan kamu) menjalankan satu syariat (yang cukup lengkap) dari hukum agama. Maka turutilah syariat itu dan janganlah kamu menurut hawa nafsu orang yang tidak mengetahui (perkara yang benar).”
- 49 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, hlm. 53-55; Stockwell, A.J., *British Policy and Malay Politics during the Malayan Union Experiment 1942-1948*, Monograf No. 8, Malayan Branch of the Royal Asiatic Society, Kuala Lumpur, menyatakan, “Traditionally, the Sultan was regarded as the fount of all law and government and the head of religion; he defended the adat (custom) the very fabric of Malay society, and was God’s vicegerent in the world,” 1977, hlm. 493.
- 50 Abdul Monir Yaacob, Kuasa perundangan dalam sebuah negara Islam: Kes Malaysia, dlm. *Malaysia Sebagai Sebuah Negara Islam*, IKIM, Kuala Lumpur, 2005, hlm. 336; Auni Abdullah, *Tradisi Pemerintahan Islam & Kolonialisme dalam Sejarah Alam Melayu*, Kuala Lumpur, Darul Fikir Sdn. Bhd., 2005, hlm. 33.
- 51 Auni Haji Abdullah, Perkembangan Pemikiran Islam di Malaysia dengan Pendekatan Khusus kepada Pengaruh Aliran Sunni, Latihan Ilmiah, UKM, 1973, hlm. 23.
- 52 Bruinessen, Martin Van, *Shari’ah Court, Tarekah and Pesantren: Religious Institutions in the Banten Sultanate*, Archipel, Jld. 50, 1995, hlm. 117-120.
- 53 Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, *Konsep Kedaulatan Watan Suatu Pengenalan*, Majlis Itihad Ummah, Selangor, 2017, hlm. 57-64.
- 54 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-undang Melaka*, hlm. 61-67.
- 55 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-undang Melaka*, hlm. 38,61.
- 56 Maklumat lanjut rujuk, Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-undang Melaka*.
- 57 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. xxxv.
- 58 Jelani Harun, Kajian naskhah Undang-undang adat Melayu di London, (2008) 26 *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu* 133-134.
- 59 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, hlm. 53-55.
- 60 Andaya, B.W. & Andaya, L.Y., *A History of Malaysia*, hlm. 53-55; Mohd Idrus Jusi, Islam dan beberapa pengaruh dalam Sistem Politik Melayu Tradisi, hlm. 23.
- 61 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 304-305, 327.
- 62 Abdul Halim el-Muhammady, Undang-undang Jenayah Syariah dan Pelaksanaan di Malaysia, dlm. *Malaysia Sebagai Sebuah Negara Islam*, IKIM, Kuala Lumpur, 2015, hlm. 374.
- 63 Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Rekonfigurasi Epistemologi Jati Diri Melayu dan Manifestasinya Ke atas Silat Seni Gayong, hlm. 100.
- 64 Muhammad Yusoff Hashim, *Kesultanan Melayu Melaka*, hlm. 327-330.
- 65 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 61-67; Auni Abdullah, *Tradisi Pemerintahan Islam & Kolonialisme dalam Sejarah Alam Melayu*, hlm. 40.
- 66 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 89-143.
- 67 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. xvii, xxxii-xxxiii, 61-71.
- 68 Lihat kandungan Undang-undang Melaka dalam Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 61, 89-143.
- 69 Ridzuan Awang, *Undang-undang Tanah Islam: Pendekatan Perbandingan*, Percetakan Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1994, hlm. 120-130.
- 70 Lopez, C., *The British Presence in the Malay World: A Meeting of Civilizational Traditions*, hlm. 13; Hooker, M.B., Hooker, M.B. (pngr.), *Readings in Malay Adat Laws*, Singapore University Press, Singapore, 1970.
- 71 A. Samad Ahmad (pngr.), *Sulalatus Salatin*, hlm. 86-87.
- 72 Abdul Monir Yaacob, Kuasa perundangan dalam sebuah negara Islam: Kes Malaysia, hlm. 336.
- 73 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 129.
- 74 Fasal 30 hingga fasal 33 Undang-undang Melaka menyatakan hukum berniaga dan menghukumkan haram ke atas riba.
- 75 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 59.
- 76 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 60.
- 77 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 60.
- 78 Zainal Abidin Abdul Wahid, Kerajaan Melaka dalam hubungan antarabangsa, (1990) 18 *Jebat* 71-87; Kennedy, J.A., *History of Malaya*, hlm. 19.
- 79 Wolf, R.P. berpandangan ada dua aspek kedaulatan; pertama, pemilik kedaulatan itu mesti mempunyai hak untuk memerintah dan hak untuk dipatuhi. Hak tersebut hendaklah diperolehi secara sah (‘legitimate’) sama ada hukum alam (‘natural law’), mandat ilahi (‘divine mandate’), undang-undang pusaka (‘hereditary law’), perlembagaan, mahupun undang-undang antarabangsa. Kekuasaan itu pula bukanlah sekadar kekuasaan biasa, ia hendaklah mencapai tahap tertinggi atau agung, dalam kata lain ‘supreme authority within a territory.’ Kedua, ialah kewilayahan (‘territoriality’). Ianya adalah prinsip bagaimana ahli komuniti ditakrifkan. Ahli komuniti dikira dalam kalangan penduduk di dalam suatu sempadan, tidak semestinya identiti. Sempadan negeri berdaulat itu tidak semestinya terbatas pada satu rakyat atau bangsa, ianya menjangkau sejauh wilayah geografi dalam kekuasaan seorang raja yang adalah penguasa tertinggi. Wolf, R.P., *The Conflict Between Authority and Autonomy*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, hlm. 20.
- 80 Stockwell menyatakan: “Traditionally, the Sultan was regarded as the fount of all law and government and the head of religion; he defended the adat (custom) the very fabric of Malay society, and was God’s vicegerent in the world.” Stockwell, A.J., *British Policy and Malay Politics during the Malayan Union Experiment 1942-1948*, hlm. 493.
- 81 Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 126-127.
- 82 Abdul Halim el-Muhammady, Undang-undang Jenayah Syariah dan Pelaksanaan di Malaysia, hlm. 375-376.
- 83 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 38, 61.
- 84 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 1-52.
- 85 Kennedy, J.A., *History of Malaya*, hlm. 18-19.
- 86 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 107
- 87 Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-Undang Melaka*, hlm. 89-143.
- 88 Gullick, J.M., *Indigenous political systems of Western Malaya*, hlm. 3.
- 89 Muhammad Kamil Awang, *The Sultan and The Constitution*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1998, hlm. 4-5; Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, 2017, Kanun Melaka Perlembagaan Tanah Melayu, *Berita Harian*, 25 Februari.
- 90 Undang-undang Melaka Transliterasi daripada versi asal Biblioteca Apostolica Vaticana, hlm. 29. Dlm Liaw Yock Fang, *Undang-undang Melaka*, hlm. 107.
- 91 Dengan Nama Allah yang Maha Pemurah lagi Maha Pengasih. Syukur kehadiran Allah Tuhan semesta alam dan kesudahan (yang terbaik) bagi orang-orang bertaqwa. Syukur kehadiran Allah Tuhan semesta alam, ini adalah penjelasan sebuah risalah berkenaan hukum undang-undang di dalam negeri-negeri Hindustan pada raja-raja yang besar dan menteri (terjemahan oleh pengkaji).
- 92 Menurut Tafsir Maudhu’iy, konsep *Tauhid Rububiyah* itu adalah satu pegangan bahawa Allah SWT bukan hanya mencipta alam raya ini, bahkan Dia mengekalkan kedaulatan mutlak, iaitu hak untuk menentukan prinsip undang-undang dalam pengurusan dan pentadbiran alam ini termasuklah kehidupan manusia keseluruhannya. Walau bagaimanapun, manusia dibenarkan untuk menggubal undang-undang dan peraturan-peraturan bagi mengatur kehidupan duniawi demi kemakmuran dan keharmonian berpandukan sumber wahyu, iaitu al-Qur’an dan al-Sunnah, 2015, hlm. 61-64.
- 93 Risalah di sini bermaksud perutusan, selaras dengan ‘risalah nubuwwah’ atau perutusan kenabian yang dibawa oleh junjungan

- besar Nabi Muhammad SAW untuk dijadikan peraturan hidup kepada semua manusia di dunia ini.
- ⁹⁴ Proses penjernihan ini bermaksud mana-mana adat Melayu yang bercanggah dengan prinsip perundangan atau aqidah Islam mula ditinggalkan sedikit demi sedikit sesuai dengan kefahaman tentang ajaran Islam yang meningkat daripada masa ke semasa.
- ⁹⁵ Andaya & Andaya, *A History of Malaysia*, hlm. 53-55.
- ⁹⁶ *Che Omar bin Che Soh lawan Pendakwaraya* [1988] 2 MLJ 55.
- ⁹⁷ Shellabear, W.G., *Sejarah Melayu*, Cet. ke-25, hlm. 126-127.
- ⁹⁸ Gan Chee Keong. Kebebasan Asasi dan Remedi di Malaysia: Satu Kajian daripada Perspektif Sejarah Penggubalan Perlembagaan Persekutuan 1957, (2016) 20 *JUUM* 14-18.
- ⁹⁹ Mohd Idrus Jusi, Islam dan beberapa pengaruh dalam Sistem Politik Melayu Tradisi, hlm. 22-23.
- ¹⁰⁰ Liaw, Yock Fang (pngr.), *Undang-undang Melaka*, hlm. 61.
- Terj. Friedrich, H. (1845-1927) & Rockhill, W.W. (1854-1927). Taipei: Cheng Wen Pub.
- Curzon, L.B. 2007. *Dictionary of Law*. Ed. ke-6. Kuala Lumpur: International Law Book Services.
- Duarte, B. 1944. *The Book of Duarte Barbosa*. Jil. II. London: Hakluyt Society.
- Gan Chee Keong. Kebebasan Asasi dan Remedi di Malaysia: Satu Kajian daripada Perspektif Sejarah Penggubalan Perlembagaan Persekutuan 1957. (2016) 20 *JUUM* 1-22.
- Greenberg, D. 2012. *Stroud's Judicial Dictionary of Words and Phrases*. Ed. ke-8. London: Sweet & Maxwell.
- Groeneveldt, W.P. 1879. Notes on the Malay Archipelago and Malacca. Dlm. *Miscellaneous Papers Relating to Indo-China and the Indian Archipelago*. (Reprinted for The Straits Branch of The Royal Asiatic Society). Jil. 1. London: Trubner & Co. Ludgate Hill.
- Gullick, J.M. 1988. *Indigenous Political Systems of Western Malaya*. London: Athlone Press.
- Harding, A. 1996. *Law, Government and the Constitution in Malaysia*. Kuala Lumpur: Malayan Law Journal Sdn. Bhd.
- Harris, Mark. 1990. *History and Culture of Malaysia*, Kuala Lumpur: The Pepin Press.
- Hirth, F. & Rockhill, W.W. (ed.). 1966. *Chau Ju-Kua: His Work on The Chinese and Arab Trade in The Twelfth and Thirteenth Centuries*. Amsterdam: Oriental Press.
- Hood Philip & Jackson. 2001. *Constitutional and Administrative Law*. Ed. ke-8. London: Sweet & Maxwell.
- Immanuel, W. 2004 *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
- Jelani Harun. 2008. Kajian Naskhah Undang-undang Adat Melayu di London. *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu* 26: 127-148.
- Junjiro Takakusu. 1896. *A Record of The Buddhist Religion as Practised in India and The Malay Archipelago AD671-695, by I-Tsing*. London: Oxford University Press.
- Kamus Dewan*. 1994. Ed. ke-3. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kennedy, J.A. 2007. *History of Malaya*. Ulang cetak. Kuala Lumpur: S. Abdul Majeed and Co.
- Liaw, Yock Fang (pngr.). 2003. *Undang-Undang Melaka*. Kuala Lumpur: Yayasan Karyawan.
- Lopez, C. 2001. The British Presence in the Malay World: A Meeting of Civilizational Traditions. *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu*, 19: 3-33.
- Marwati Djoenod Poesponegoro & Nugroho Notosusanto. 1993. *Sejarah Nasional Indonesia*. Cet. ke-4. Jakarta: Balai Pustaka.
- Milner, A.C. 1982. *Kerajaan: Malay Political Culture on the eve of colonial rule*. Tucson (AZ): The University of Arizona Press.
- Mohamed Anwar Omar Din, Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Mat Zin Mat Kib & Junaidi Abu Bakar. 2017. Peranan UMNO Menegakkan Islam Dalam Perlembagaan Persekutuan: Satu Kajian Secara Kronologikal. *Akademika*, 87(1): 91-109.
- Mohd Idrus Jusi. 1975. Islam dan Beberapa Pengaruh dalam Sistem Politik Melayu Tradisi. Latihan Ilmiah Jabatan Sejarah sesi 1974/75. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohammad Abu Bakar. 2016. *Konsep dan Prinsip Kedaulatan*. Selangor. Temu bual, 9 Disember.

RUJUKAN

- A. Samad Ahmad (pngr.). 2015. *Sulalatus Salatin*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- AbdulAziz Bari. 2008. The monarchy: Symbolism, Guardianship and Stability. Dlm. *Malaysia at 50 Achievement & Aspiration*, edited by Syed Arabi Idid, 179-192. Kuala Lumpur: Thomson Learning.
- Abdul Aziz Bari. 2016. Konsep Kedaulatan Raja-raja Melayu. Selangor. Temu bual, 6 Disember.
- Abdul Halim El-Muhammady. 2015. Undang-undang jenayah syariah dan pelaksanaan di Malaysia. Dlm. *Malaysia Sebagai Sebuah Negara Islam*. Kuala Lumpur: IKIM.
- Abdul Monir Yaacob. 2005. Kuasa perundangan dalam sebuah negara Islam: Kes Malaysia. Dlm. *Malaysia Sebagai Sebuah Negara Islam*, 523-548. Kuala Lumpur: IKIM.
- Allen, J. de, Stockwell, A.J. & Wright, L.R., sunt. 1981. *A Collection of Treaties and Other Documents Affecting the States of Malaysia*. Jil. 2. London: Oceana Publications.
- Andaya, B.W. & Andaya, L.Y. 1984. *A History of Malaysia*. Hong Kong: Macmillan Press.
- Andaya, B.W. 2008. *Leaves on The Same Tree: Trade and Ethnicity in The Straits of Melaka*. Hawaii: University of Hawaii Press.
- Arief Sallah Rosman & Yahaya Jusoh. 2015. *Tafsir Maudhu'iy: Politik dan Urus Tadbir*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Auni Abdullah. 1973. Perkembangan Pemikiran Islam di Malaysia dengan Pendekatan Khusus kepada Pengaruh Aliran Sunni. Latihan Ilmiah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Auni Abdullah. 2005. *Tradisi Pemerintahan Islam & Kolonialisme dalam Sejarah Alam Melayu*, Kuala Lumpur, Darul Fikir Sdn. Bhd.
- Biersteker, T. & Weber, C. 1996. *State Sovereignty as Social Construct: Cambridge Studies in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Black's Law Dictionary*. 1990. Ed. ke-6. New York: Springer.
- Bodin, J. 1992. *On Sovereignty: Four Chapters from Six Books of the Commonwealth* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruinessen, Martin Van. 1995. *Shari'ah Court, Tarekah and Pesantren; Religious Institutions in the Banten Sultanate*. Jil. 50. Ttp: Archipel.
- Buyong Adil. 1972. *Sejarah Singapura*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Chao, Ju Kua. 1967. *His Work on The Chinese and Arab trade in the Twelfth and Thirteenth Centuries*.

- Muhammad Kamil Awang. 1998. *The Sultan and The Constitution*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Uthman El-Muhammady. 2005. Ketua Negara Islam: Tugas-tugas dan Peranan. Dlm. *Malaysia Sebagai Sebuah Negara Islam*, hlm. 115-126. Kuala Lumpur: IKIM.
- Muhammad Yusof Hashim. 1992. *The Malay Sultanate of Malacca*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Yusof Hashim. 2015. *Kesultanan Melayu Melaka*. Ed. ke-2. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Philpott, D. 2016. Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty> [20 Oktober 2016].
- Ridzuan Awang. 1994. *Undang-undang Tanah Islam: Pendekatan Perbandingan*, Percetakan. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rommel, P.W. 2014. *Magna Carta Most Important Legal History*, <http://valentinesdayontrial.com/367112.html> [25 Oktober 2016].
- Rudolf G. 1980 *The History of the English Constitution*. Colorado: Fred B. Rothman.
- Shellbear, W.G. (pngr.). 1991. *Sejarah Melayu*. Cet. ke-25. Selangor: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Stockwell, A.J. 1979. *British Policy and Malay Politics during the Malayan Union Experiment 1942-1948*. Monograf No. 8. Kuala Lumpur: Malayan Branch of the Royal Asiatic Society.
- Sunardi, M.S. 1982, The Riau-Lingga Kingdom in the Spread of Islam and Malay Culture. Kertas Kerja The 3rd. Workshop on Malay Sultanates and Malay. Anjuran Dewan Bahasa dan Pustaka. Kuala Lumpur, 1-4 November.
- Tom Pires. 2005. *The Suma Oriental of Tom Pires in 1512-1515*. New Delhi: Asian Educational Services.
- Tun Seri Lanang. 1997. *Sulalat Al-Salatin*. Muhammad Salleh (pngr.). Kuala Lumpur: Yayasan Karyawan & Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wallerstein, Immanuel. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain. 2013. Rekonfigurasi Epistemologi Jati Diri Melayu dan Manifestasinya ke atas Silat Seni Gayong. Disertasi Sarjana, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain. 2017. *Konsep Kedaulatan Watan Suatu Pengenalan*. Selangor: Majlis Ittihad Ummah.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain. 2018. *Kedaulatan Raja-Raja Melayu: Jurispruden, Governan & Prinsip Perlembagaan*. Kuala Lumpur: Abad Snergi Sdn. Bhd.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, 2017, Kanun Melaka Perlembagaan Tanah Melayu, *Berita Harian*, 25 Februari.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Mohamed Anwar Omar Din, Anisah Che Ngah & Hanif Md Lateh @ Junid. 2017. Raja-raja dalam penginstitusian Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu 1957: Satu kajian sejarah perundangan. *Journal of Nusantara Studies* 2(1): 27-39.
- Wilkinson, R.J. 1926. *Papers on Malay Subject*. Kuala Lumpur: F.M.S Government Press.
- Wilkinson, R.J. 1970. Malay Law. Dlm. Hooker, M.B. (Pnyt.). *Reading in Malay Adat Laws*. Singapore: Singapore University Press.
- Wolf, R.P. 1990. *The Conflict Between Authority and Autonomy*, Oxford: Basil Blackwell.
- Zainal Abidin Abd Wahid (Pnyt.). 1970. *Glimpse of Malaysian History*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zainal Abidin Abdul Wahid. 1990. *Kerajaan Melaka dalam Hubungan Antarabangsa*. *Jebat* 18: 71-87.
- Datuk Dr. Wan Ahmad Fauzi Wan Husain
Juru perunding Undang-undang & Pengurusan
Tunjang Wibawa Sdn. Bhd.
Emel: d1af@live.com
- Profesor Madya Dr. Anisah Che Ngah
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: anisah@ukm.edu.my
- Profesor Dato' Dr. Mohamed Anwar Omar Din
Fakulti Sains Sosial & Gunaan
Universiti Sultan Zainal Abidin

